

УДК 338.242.4

К. А. Пріб,

к. е. н., доцент, докторант, ННЦ "Інститут аграрної економіки" УААН

ОЦІНЮВАННЯ МАСШТАБІВ ВПЛИВУ ТА ЧИННИКІВ ВИНИКНЕННЯ ФІНАНСОВИХ КРИЗ У ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті оцінено масштаби впливу криз на фінансово-економічний стан і ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств, визначено чинники їх виникнення і поглиблення.

At the article the scales of influencing of crises are appraised on the finance-economical state and efficiency of activity of agricultural enterprises, certainly factors of their origin and deepening.

Ключові слова: криза, антикризове фінансове управління, чинники криз, сільськогосподарські підприємства.

Key words: crisis, uncrisis financial management, factors of crises, agricultural enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах функціонування ринку фінансово-економічні кризи стали невід'ємним елементом динаміки розвитку економіки в цілому та окремих господарюючих суб'єктів. Часто вони призводять до погіршення умов і результатів діяльності підприємств, а іноді й спричиняють їхнє банкрутство. Тому розробка засад антикризового фінансового управління, спрямованих на запобігання негативного впливу й усунення наслідків фінансових криз, є актуальним науковим і практичним завданням. Особливої значимості зазначена проблема набула нині у сільськогосподарських підприємствах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Підходи, методи і механізми антикризового фінансового управління сільськогосподарськими підприємствами широко висвітлені

у вітчизняній і зарубіжній економічній літературі. Особлива увага у дослідженнях науковців приділяється обґрунтуванню доцільності та підстав впровадження антикризових заходів [1], розробці стратегії антикризового управління, узгодженості його цілей і задач із загальною стратегією розвитку господарюючого суб'єкта [2], формуванню комплексу дієвих антикризових заходів на різних стадіях перебігу фінансових криз [3], розробці й адаптації методів аналізу й прогнозування фінансових криз та визначенню ефективності реалізації антикризових процедур [4–5].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧЕНА ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

На теперешій час не вистачає практичних досліджень з оцінювання поширеності різних видів фінансових криз та масштабності їх впливу на фінансово-економічний стан й ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні, визначення найвагоміших чинників виникнення і поглиблення криз у сучас-

Таблиця 1. Характеристика досліджуваних сільськогосподарських підприємств лісостепової зони за кластерами

Показники	Кластери підприємств				
	I	II	III	IV	V
Частка підприємств кластери у вибірці, %	2,1	14,6	33,3	42,8	7,2
Віддача активів, %: значення	-35,4	-10,7	-2,3	6,5	24,1
стандартизований коефіцієнт	0,25	0,45	0,51	0,58	0,72
Рівень заборгованості, %: значення	135,6	86,6	45,4	23,9	14,0
стандартизований коефіцієнт	0,15	0,46	0,72	0,86	0,92
Надлишок (+) або нестача (-) джерел фінансування найменш ліквідного майна, грн.: значення	-783	-862	-324	209	1679
стандартизований коефіцієнт	0,30	0,29	0,35	0,40	0,55
Коефіцієнт оборотності активів, %: значення	0,70	0,66	0,54	0,75	1,13
стандартизований коефіцієнт	0,20	0,18	0,15	0,21	0,32
Коефіцієнт маневреності оборотних активів, %: значення	-1,10	-0,54	-0,03	0,62	0,84
стандартизований коефіцієнт	0,21	0,36	0,50	0,67	0,73
Комплексний інтегрований показник	1,11	1,74	2,23	2,72	3,24

них умовах функціонування аграрної сфери економіки.

Метою даного дослідження стало оцінювання масштабів впливу та чинників виникнення фінансових криз у діяльності сільськогосподарських підприємств. Завданнями дослідження є:

1) визначити частку сільськогосподарських підприємств, які потерпають від впливу фінансово-економічних криз та потребують запровадження системи антикризового фінансового управління або її окремих елементів;

2) встановити чинники виникнення фінансових криз, які справляють нині найпотужніший вплив на фінансово-економічний стан і результати діяльності сільськогосподарських підприємств.

МАТЕРІАЛ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження здійснене на підставі інформації про фінансово-економічний стан і результати діяльності 169 сільськогосподарських підприємств Лісостепової зони Хмельницької, Київської та Полтавської областей. Вибір областей та районів здійснено таким чином, щоб представити у дослідженні сільськогосподарські підприємства, розташовані у різних частинах Лісостепової зони. Сукупність досліджуваних підприємств формувалася за принципом випадкового відбору, коли усі одиниці генеральної сукупності мали рівні можливості потрапити до вибірки. Згідно з інформацією обласних органів статистики вказаних областей, за досліджуваний період фінансово-економічний стан і результати діяльності підприємств вибірки відповідають усередненим значенням по областях та Україні в цілому, що дає можливість вивчати

проблему подолання впливу фінансових криз, а результати дослідження вважати такими, що репрезентативно відображають генеральну сукупність. У процесі дослідження використано статистичні методи, зокрема розрахунку фінансових коефіцієнтів, кластерного та дисперсійного аналізу, відстані від еталону.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчення роботи сільськогосподарських підприємств лісостепової зони показало, що погіршення фінансово-економічного стану й зниження ефективності їх діяльності відбувається внаслідок впливу різних видів фінансово-економічних криз. До основних із них належать кризи прибутковості й рентабельності, формування фінансових джерел, фінансової стійкості, ділової активності, платоспроможності й ліквідності.

З метою оцінювання наслідків впливу криз та визначення їх масштабів було здійснене групування досліджуваних підприємств на підставі кластерного аналізу. Кластерний аналіз являє собою набір різноманітних алгоритмів класифікації, що дозволяє поділити сукупність досліджуваних об'єктів на групи — таксоми або кластери — і спрямовується на вивчення відмінностей або схожих рис кластерів, визначення причин їх виникнення, механізмів усунення або посилення.

Кластеризація досліджуваних сільськогосподарських підприємств здійснювалася на підставі оціночних критеріїв, що характеризують фінансово-економічний стан і результати діяльності господарюючих суб'єктів. До них віднесено:

1) віддачу (рентабельність) активів — критерій відбиває ефективність використання майна підприємства у процесі здійснення господарської діяльності, сигналізує про виникнення кризи прибутковості й рентабельності;

2) рівень заборгованості — характеризує борговий тягар, показує ймовірність виникнення кризи джерел фінансування;

3) показник фінансування найменш ліквідного майна — відбиває достатність основних джерел (довготермінових пасивів й короткос-

трокових кредитів банків) для фінансування найменш ліквідного майна (необоротних активів і запасів), слугує індикатором кризи фінансової стійкості;

4) коефіцієнт оборотності активів — характеризує інтенсивність господарської діяльності, сигналізує про ймовірність виникнення кризи ділової активності;

5) коефіцієнт маневреності оборотних активів — відбиває спроможність підприємства формувати оборотний капітал, не вдаючись до зовнішніх запозичень, та здатність здійснювати діяльність не ризикуючи втратити платоспроможність, слугує індикатором кризи ліквідності й платоспроможності.

Наведені критерії обчислювалися для кожного підприємства вибірки. Виокремлення кластерів здійснене за допомогою методу відстані від еталону. Задля цього було обчислено значення стандартизованих коефіцієнтів по кожному з п'яти критеріїв оцінювання фінансово-економічного стану й результатів діяльності досліджуваних підприємств та визначено комплексний інтегрований показник, який являє собою суму стандартизованих коефіцієнтів. У результаті аналізу виділено п'ять кластерів сільськогосподарських підприємств. Їх узагальнена характеристика наведена у табл. 1.

Близько 2 % сільськогосподарських підприємств, які віднесено до першого кластера, по-суті, є комерційними банкрутами. Вони неспроможні здійснювати господарську діяльність та розраховуватися із кредиторами, тому мають бути ліквідовані чи підлягати правовій реструктуризації. Підприємства другого кластера (близько 15 %) перебувають у кризовому стані, а їх подальше функціонування можливе лише за умови запровадження системи антикризового фінансового управління. Близько 33 % підприємств третього кластера характеризуються фінансовою нестабільністю та потребують запровадження превентивних антикризових заходів. Майже 43 % підприємств, які віднесено до четвертого кластеру, працюють відносно стабільно. Проте рівень їх прибутковості низький, а фінансовий стан недостатньо міц-

Таблиця 2. Індикатори оцінювання чинників виникнення і поглиблення фінансових криз у діяльності сільськогосподарських підприємств

Показники	Дисперсія показників		Відхилення	
	по клас-терах	по сукупності	+,-	%
Коефіцієнти: фінансової стійкості	14,0	33,2	19,1	57,6
покриття	3409,6	5846,7	2437,3	41,7
інвестування	583,9	929,3	345,4	37,2
забезпеченості основних засобів власним оборотним капіталом	405,2	639,0	233,8	36,6
покриття запасами	2364,9	3676,5	1311,6	35,9
швидкої платоспроможності	404,0	620,8	216,8	34,9
Частки, %: короткострокової заборгованості у пасивах	13,8	33,0	19,2	58,1
нерозподіленого прибутку у пасивах	13,4	26,9	13,5	50,1
Забезпеченість з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.: власним оборотним капіталом	90,4	179,4	89,0	49,6
короткостроковими позиками	43,9	65,7	21,8	33,2
позиковим капіталом	74,2	107,3	33,1	30,8

ний. Для запобігання виникненню й негативно-му впливу фінансових криз цим підприємствам доцільно запроваджувати спеціальну систему моніторингу фінансово-економічного стану, внутрішніх і зовнішніх чинників криз. І лише 7 % сільськогосподарських підприємств, що віднесені до п'ятого кластера, є достатньо прибутковими, вирізняються стабільним фінансово-економічним станом і не потребують запровадження системи антикризового фінансового управління або її окремих елементів.

У результаті аналізу відмінностей сільськогосподарських підприємств різних кластерів було визначено основні чинники виникнення і поглиблення фінансових криз та встановлено індикатори їх оцінювання. Задля цього обчислено 46 основних показників, що характеризують фінансово-економічний стан і ефективність діяльності, по кожному із досліджуваних сільськогосподарських підприємств. Обчислено загальну дисперсію цих показників по вибірці в цілому та усередині кожного з кластерів зокрема. За величиною відхилень суми дисперсії всередині кластерів від загальної дисперсії по вибірці визначено найзначиміші індикатори оцінок та виявлено найвпливовіші чинники виникнення і поглиблення фінансових криз. Такими індикаторами визнано 11 показників, за якими різниця внутрікластерної та загальної дисперсії складає не менше 30 %. Результати дослідження наведені у табл. 2.

Як видно з даних табл. 2, найважливішими індикаторами оцінювання чинників виникнення і поглиблення фінансових криз у діяльності сільськогосподарських підприємств є коефіцієнти фінансової стійкості й покриття, частки

нерозподіленого прибутку і короткострокової заборгованості у пасивах, забезпеченість власним оборотним капіталом. Відхилення суми внутрікластерних дисперсій від загальної дисперсії по вибірці за цими показниками є найбільшим. Також значимими індикаторами є інші показники, наведені у табл. 2. Зазначені індикатори характеризують чинники виникнення і поглиблення фінансових криз у діяльності сільськогосподарських підприємств.

За результатами здійсненого дослідження визначено, що основними чинниками виникнення і поглиблення фінансових криз у діяльності сільськогосподарських підприємств Лісостепової зони є:

- нестача власних джерел фінансування;
- формування неоптимальної структури джерел фінансування, часто надмірний борговий тягар;
- нераціональне розміщення залучених коштів у активах та незабезпечення оптимального співвідношення між оборотними коштами та основними засобами;
- нестача власних оборотних коштів та погіршення маневреності оборотних активів;
- недостатня забезпеченість активами та їх окремими елементами в розрахунку на одиницю використовуваної земельної площі;
- низький рівень інвестування;
- незабезпечення оптимального співвідношення між оборотними коштами та поточними зобов'язаннями тощо.

Антикризове фінансове управління сільськогосподарських підприємств має спрямовуватися на запобігання виникненню, мінімізацію негативного впливу або усунення наслідків визначених чинників виникнення і поглиблення фінансових криз.

ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗРОБЛЕНО НАСТУПНІ ВИСНОВКИ

1. Значна частка сільськогосподарських підприємств лісостепової зони потребує запровадження системи антикризового фінансового управління або її окремих елементів. Так, подальше функціонування майже 15 % господарств можливе лише за умови запровадження комплексу антикризових заходів, спрямованих на зміцнення їх фінансово-економічного стану та поліпшення ефективності діяльності. Третина господарств потребує застосування превентивних антикризових заходів, спрямованих на недопущення посилення впливу фінансових криз. У близько 43 % сільськогосподарських підприємств доцільно запровадити систе-

му моніторингу фінансово-економічного стану й чинників виникнення і поглиблення фінансових криз.

2. Запровадження системи антикризового фінансового управління або її окремих елементів у сільськогосподарських підприємствах покликане запобігати виникненню та мінімізувати негативний вплив чинників фінансових криз, серед яких основними нині є нераціональна політика фінансування, формування надмірного боргового тягара, неефективне розміщення залучених коштів у активах, нестача власних оборотних коштів й погіршення їх маневреності, низький рівень інвестування, неоптимальне співвідношення між оборотними коштами та поточними зобов'язаннями тощо.

Перспективами подальших розвідок у напрямі формування ефективної системи антикризового фінансового управління сільськогосподарськими підприємствами є обґрунтування перспективних моделей фінансовостійких підприємств, розробка стратегії антикризового фінансового управління та удосконалення організаційного механізму управління при впровадженні антикризових заходів.

Література:

1. Дроздова В.А. Антикризисное управление сельскохозяйственными предприятиями // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2003. — № 11. — С. 26—27.
2. Бойко В.А., Чистоходова Л.И. Стратегия и тактика антикризисного регулирования и управления деятельностью сельскохозяйственных организаций. — М.: Издательство МГОУ, 2008. — 189 с.
3. Іванюта С.М. Антикризові заходи в підприємствах АПК. — Полтава: ПДАА, 2003. — 300 с.
4. Хміль Ф., Наконечная И. Кластерный анализ как основа объективной стратификации предприятий // Экономика Украины. — 2006. — № 4. — С. 29—33.
5. Попов Д.И. Методы оценки эффективности антикризисного управления в сельскохозяйственных организациях // Стратегия и механизмы повышения эффективности функционирования предприятий АПК (к 75-летию НИИ экономики и организации АПК ЦЧР РФ): Материалы Всерос. науч.-практ. конф., г. Воронеж, 23—24 ноября 2005 г.). Т.2. — Воронеж: ГНУ НИИ ЭОАПК ЦЧР РФ, 2005. — С. 125—128.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2010 р.